

Girişimci ve Yatırım Yeteneği (Girişim Teorilerinin Evrimi)

S. Alev Söylemez

1. Giriş

Ekonomik düşünce tarihi içinde toplumların ve farklı disiplinlerin değişik gelişme aşamaları, her dönemin izlerini taşıyarak, ister istemez, girişimcilğe farklı anlamlar atfetmiş ve günün özgül koşulları içinde girişimcinin farklı yönlerini ön plâna çıkarmıştır. Tüm bu yaklaşımlar birbirini tamamlamış ve her biri literatüre anlamlı katkılarda bulunmuştur.

Ne var ki, bu süreç içinde girişimci olgusu aslında ironik bir nitelik taşır. Bir yandan, Batı dünyasında kapitalist toplumun yönlenmesi, değişmesi ve gelişmesi, girişimci bir sınıfın varlığı ile açıklanmıştır. İktisat literatüründe üretimi örgütleyen, kâr etme amacıyla yeni araçları bulan, üretim biçimlerini sürekli değişikliğe uğratan, tasarruf ve yatırım yapan yine girişimcidir. Bu sebeple bu sınıfın, toplumun sürükleyici baş güç olma özelliği sürekli vurgulanır. Oysa diğer yandan, dengeye yoğunlaşmış modeller, doğaları gereği, girişimcinin analizlerde başrol oynamasına imkân tanımamıştır. Ortodoks öğretilerin, bazı temel varsayımları ve statik özellikleri, giri-

şimcinin dinamik özelliklerinin analizlerin kıyasında kalmasına sebep olmuştur.

Örneğin, 1700'lerin başından 1800'lerin sonuna doğru, sanayileşme süreci ve daha sonraki uzun dönem içinde "kapitalist" ve "girişimci" arasındaki sınır çizgisini az sayıda yazar vurgularken, girişimciliğin başarısının, sermaye sahipliğinden bağımsız olarak ele alınması fikrinin çok sonraları yaygınlaşmış olduğu görülür. Özellikle 19. yüzyılda kapitalizmin gelişimine koşul olarak, organizasyon teorilerinin yaygınlaşmasıyla birlikte, girişimcinin daha fazla gözden kaybolduğu görülür. Çünkü o dönemde, hızlı gelişen kapitalizmin işleyiş şemasını, etkinlik, kitle üretimi, standardizasyon, bürokrasi, hiyerarşi ve kontrol oluşturuyordu. Temellerini Fredrick F. Taylor'dan (1836 -1915) alan organizasyon teorisi, temel olarak kolektif bir fenomendi. Yani amaçlarını ve ihtiyaçlarını karşılayamayan bireylerin organize olma çabalarını içermekteydi (Kyrö, 1988: 7). Bu yaklaşımda girişimcinin rolü; hiyerarşik olarak organize olan davranış biçimlerine indirgenmiş olmaktadır. Ne var ki, girişimcinin doğası, organizasyon için kolektif amaçla faaliyette bulunmak yerine, bireysel bir nitelik

Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü Öğretim Üyesi.

taşımaktadır. Sermaye sahipliğinden girişimciyi ayıran, ama bu kez de “teknik yönetici sınıfa” önem atfeden bu bakış açısı ile birlikte, “firma” ve “küçük işletme sahipliği” de süreç içinde oldukça önem kazanmıştır. Ekonomik etkinliğin ve istikrarın temeli olarak görülen küçük işletmeler, pek çok ülkede sosyal ve politik amaçların öznesi olmuştur. Günümüzde de, küçük işletmeler olgusu, politikacılar için hâlâ önemini korurken, bunun yolu önemli ölçüde değişmiştir. 1980’lerde başlayan ve 1990’larda hız kazanan iletişim ve enformasyon teknolojilerindeki dönüşüm süreci, küresel piyasalarda uluslararası rekabet koşullarını yeniden biçimlendirmiş, ekonomik istikrar, büyüme ve işsizlik konusundaki geleneksel kurallar değişmeye başlamıştır. Oyunun yeni kuralları, eski istikrarlı hiyerarşik alışkanlıklar ve kurumları dönüştürme uğratan; yenilikçi, rekabetçi, risk alan girişimci ve girişimci ruhunu her zamankinden daha fazla gerekli kılmaya başlamıştır. Bu aşamada, yeni ekonomik analizlerde girişimciye merkezi bir yer veren yaklaşımların tekrar ele alındığı ve ekonomik araştırmalarda önemli yer tutmaya başladığı görülmektedir.

Bu çalışmada da, girişimci kavramının hangi ölçüte göre tanımlanacağı, girişim eylemi ve girişimcinin yatırım yeteneği, tarihsel bir bakış açısıyla ele alınacak; girişimcinin farklı kuramsal çerçevelerde ele alınış biçimi incelenecektir. Schumpeter ve Avusturya geleneğinin farklı önermeleri doğrultusunda, girişimcinin piyasa içindeki işlevi ayrıca ele alınacaktır. Bu şekilde günümüzde yeniden sahneye çıkan girişimci olgusunun literatürdeki konumu yoluyla, söz konusu koşullar altında girişimci teorisi çalışmaları izlenebilecek olası bakış açıları sorgulanacaktır.

2. Kavram ve Tarihçe

Girişimci kavramının kökenleri 12. yüzyıla kadar uzanmaktadır. İlk kez Fransızca’da

“üstlenen” (entreprende) anlamında kullanıldığı görülmektedir. İngiltere’de ise, 14. yüzyılda bu kelimenin, maceracı (adventurer) ve yine üstlenen (under taker) olarak kullanıldığı görülmektedir (Kyrö, 1998: 2). Ne var ki, bu günkü anlamıyla, “girişimci” (entrepreneur) kavramının kullanılması, Batı toplumlarında geleneksel yapının çözülüp modern endüstri toplumu hâline dönüşmesini beklemiştir. Ancak bu şekilde kapitalist girişimci sınıfı yaratacak koşullar oluşmuştur. Bu sebeple, bu kavramın 18. yüzyılda ilk kez, Richard Cantillon (1680–1734) tarafından kullanıldığı görülmektedir. İrlanda doğumlu olan yazar, 1720’de iflâs edene kadar, zengin bir bankerdir. Kendi deneyimlerini de içeren bir girişimcilik kavramı geliştirmiştir. Cantillon’a göre; toplumdaki ekonomik ajanlar; toprak sahibi, girişimci ve ücretliler olmak üzere üç sosyal statüye ayrılır. Onun modelinde, toprak sahipleri ve ücretliler daha pasif bir rol oynarken, girişimci merkezi bir rol oynar. Girişimci, risk alma konusunda uzmandır. Diğer yandan girişimciler, tüketicilere ödemeye hazır oldukları fiyattan ürün sattıklarında, aynı zamanda ücretlilerin emeklerinin veya ürünlerinin satılmasını garanti altına almış olur. Çalışanlar, gelir elde ederken; girişimci, tüketici piyasalarındaki fiyat dalgalanmalarından kaynaklanan risklere göğüs gerer (Cantillon’dan akt. Casson, 1990: 4). Bu şekilde, girişimcilerin kâr elde etmek, belirsizlikle baş edebilmek için gerçekleştirdikleri faaliyetler, onların aynı zamanda piyasada koordinatör olarak işlev görmesine sebep olur. Merkantilistlerle liberaller arasında bir köprü olan Cantillon’a göre, devlet müdahalesinin olmadığı bir ortamda, piyasada arz ve talebe göre, cari fiyatlar denge fiyatına yönelir. Bu bakımdan Cantillon özellikle piyasa fiyatı, arz ve talep kanunlarında klâsik iktisatçıların öncüsüdür denebilir (Özgüven, 1997: 36).

Ne var ki, fizyokratlar, girişimci konusunda Cantillon ile pek de aynı fikirde değil-

dir. Fransa'da doğan fizyokrasi düşüncesi, o günün toplumsal ve iktisadi koşullarını yansıtmakta ve daha çok bir tarım toplumu olan ülkede, tarım üzerindeki ağır vergiler ve tarımsal üretimin güç durumu, tarımı ön plâna çıkaran bir düşünce sistemini beraberinde getirmekteydi. En önemli temsilcilerinden olan Francois Quesney (1694 –1774)'e göre, ticaret yapan sınıf kısır sınıftır. Girişimci ise, çiftçidir. Çiftçi toprak sahiplerinden toprak kiralar, toprağı işler ve değer yaratır. Fizyokratların bir diğer temsilcisi Turgot (1727–1781)'a göre de, girişimci ve kapitalist farklıdır. Verilen yatırım kararları bu farklılığı belirler. Kapitalist, parasını borç verendir. Girişimci ise, işletmek için toprak satın alan veya kiralayandır.

Fizyokratlar, Fransa'da bu düşünce ve değer sistemlerini geliştirmeye çalışırken; İngiltere ekonomik alanda büyük adımlar atmaya başlamış, ticarî kapitalizmden sanayi kapitalizmine geçiş süreci hızlanmaya başlamıştı. Bu koşullar altında, Adam Smith (1723–1790) ile birlikte 18. yüzyılın sonlarına doğru, iktisat biliminde yeni bir sayfa açılır. Klâsik ekonomi politigin, 1776'dan 1830'lara kadar yürürlükte olduğu bu süreçte; fizyokratların evrensel olarak kabul ettikleri "doğal düzen" fikri, daha sistemli ve ayrıntılı bir biçimde ortaya konmaktaydı. Fakat klâsik yaklaşımda; analizin merkezindeki aktör, girişimciden daha çok "kapitalist" idi. Strateji geliştiren, keşif ve yeniliklerde bulunan girişimci yerine, birbirinden bağımsız, tam bilgiye sahip, rasyonel işletmeler kendi çıkarlarını kollamak için özgürce, gayret içinde çalışmakta, piyasadaki değişikliklere uyum sağlamak için çaba göstermektedir. Bu plânlanmamış -erdemli-davranışlar toplumsal refahı da en üst düzeye çıkarmakta, pekiştirmektedir.

Çünkü, Adam Smith'le başladığı kabul edilen liberal iktisat öğretisinde, sistemin uyumu tam rekabet varsayımına dayanmaktaydı ve tam rekabet koşulları zaten olağandı.

Adam Smith, 1776 da *Ulusların Zenginliği* adlı kitabını yazdığında, sanayileşmenin erken aşamasında İngiltere'de piyasalar gerçekten de tam rekabet modeline yakındı. Bu dünyada piyasa, bir rekabet arenasından çok özgür bir değişim sistemi olarak ele alındığı için, girişimsel davranış ve fonksiyonunun incelenmesi (aynı rekabetin sorgulanmasını gerektirmediği gibi) kaçınılmaz bir biçimde gerekmiyordu. Girişimci yerine piyasaların yaratıcı yönüne odaklanılmıştı.

Bu sebeple, klâsikler arasında girişimciye merkezi bir rol veren az sayıda iktisatçıdan söz edilebilir. Söz konusu bu iktisatçılardan Babsite Say (1762–1832), Turgot'un fikirlerini devam ettirmiş ve girişimciye ekonomik yaşamda önemli bir rol atfetmiştir. Daha önceki klâsiklerin tersine kapitalist ve girişimciyi ayrı kategorilerde değerlendirmiştir. Sermaye sahibi "kapitalist" de "girişimci" olabilir. Ne var ki girişimcinin ayırt edici özellikleri; risk alma, karar verme becerisi ve yönetici niteliğidir. Aslında Say'ın fikirleri Schumpeter'in fikirlerine önemli ölçüde kaynak oluşturmıştır. Girişimcinin fonksiyonu, teknolojiyi kavramak ve tüketicinin ihtiyaçlarına konu olan ürünlerde bu teknolojiyi transfer edebilmektir. Burada girişimcinin yenilik yaratma rolünün ilk ipuçları verilmektedir (Grebel ve diğerleri 2001). Bunun yanı sıra, J. Stuart Mill (1806–1873) de, girişimcinin risk alma yönüne değinir Mill'e göre, toprak sahipleri vergilendirilmelidir. Çünkü toprak mülkünün rantı, bir emek ve çalışma sonucu gerçekleşmemekte ve toprak sahibi herhangi bir risk altına girmemektedir. K. Marx (1818-1873)'a göre kapitalizmin gücü, toplumun üretim gücünün serbest kalmasından kaynaklanmaktaydı ve üretim fırsatları, feodalizm koşulları altında asla bu denli gelişemezdi (Hansen, 2003: 9). Kapitalistin kâr tutkusu, üretim güçlerinin gelişmesinde temel rol oynamaktadır. Bu kâr ve servet tutkusu, aynı zamanda birikimlerini sürekli olarak yeni yatırımlara yöneltmesine

sebepler olur. Yeni yatırımların kârlılığı ise, iş-gücü verimliliğini arttıracak teknolojik gelişmeler ve yenilik yöntemlerinin keşfedilmesini gerektirir. Ne var ki kapitalistin sürüklediği bu büyüme süreci, sistemin içsel çelişkilerini de büyütecektir. İş gücü tasarruf eden teknik gelişmeler, bir yandan, kâr oranlarını düşürecek, diğer yandan yapısal işsizliği hızlandırarak yedek işsizler ordusu ile birlikte kapitalist sistemin sonunu hazırlayacaktır.

Neo-klâsik bakış açısında, sermaye sahipliği ile girişimci ayrı faktör geliri elde eder. Sermaye sahipleri üretime katılmanın karşılığında "faiz" geliri elde ederken; girişimcinin elde ettiği gelir "kâr" kategorisindedir. Klâsik iktisattaki, üretim ve toplumsal bölüşüm temelini yerini tüketim ve değişim sorunları aldığı için neo-klâsik iktisatta, girişimciye bir üretim faktörü olarak, daha pasif ve statik bir rol atfedilmiştir. Girişimciye atfedilen bu pasif ve statik rol, neo-klâsik teorinin, tam bilgi ve mükemmel öngörü yönünü vurgular. Koordinasyonun tam olarak gerçekleştiği piyasalarda, girişimsel yönetim ve karar verme sürecinin fazla bir önemi yoktur. Diğer bir ifadeyle, tam rekabet koşullarında eksiksiz bilgi söz konusu olduğundan fazladan yeni bir fikre ya da bilgiye sahip olan ve bunu ticarî bir kazançla dönüştürebilecek bir girişimci de var olamamaktadır (Acar, 2003: 4). Bu koşullar altında "firma" üretim faktörlerini kiralayarak bunlara marjinal katkılarına göre bir gelir ödemekte ve marjinal katkısı karşılığında kârla ödüllendirilmektedir. Ancak bu aşamada girişimcinin marjinal katkısını firma düzeyinde belirlemek olanaksızdır; firma düzeyinde girişimci dışında tüm faktörleri sabit tutarak, girişimci çabasını arttırdığında outputun ne kadar artacağı sorusunu araştırmak, firmanın en iyi faktör ve organizasyonunu seçtiği varsayımı ile çatışır. Bu sebeple, firma sayısından yola çıkarak belirlenebilecek tek şey endüstriye olan katkısı

olacaktır (Akyüz, 1977: 148). Bu şekilde rasyonel girişimciler sürekli olarak optimal ve rasyonel mübadelede bulunarak, fayda fonksiyonlarını maksimize eder.

Bu aşamada, tüketicilerin değerleri zevkleri ve teknolojik üretim fonksiyonunun sabit olduğu varsayımı geçerlidir. Dolayısıyla tüketicinin arzu ettiği ürünün niteliğinin geliştirilmesi için yeni yöntemler, yeni üretim süreçlerinin yaratılması ve teknolojik gelişme olgusu modellerde yer almaz. Herhangi bir maliyet gerektirmeden sahip oldukları veri tekniğinin kullanıcısı olan firmalar, ekonomide kararlı ve statik denge koşullarında bu teknikleri geliştirmek için herhangi bir faaliyette bulunmazlar. Aksi takdirde, bu türden bir davranış, denge modelini sabote eder. Çünkü, tüm bu faaliyetleri gerçekleştirecek olan, girişimcinin varlığı, modelde içsel bir değişkendir ve genel denge modelleri, arzı dışsal faktörler dışında, içsel faktörlerden kaynaklanan tüm değişimlere kapalıdır. Dolayısıyla girişimcinin, genel dengeyi saptayacak olan bu tür faaliyetleri, ex ante olarak imkânsız hâle gelmiştir. Tüm bu koşullar altında girişimci, arzı dışsal gelişmelere mekanik olarak reaksiyon gösteren, matematikselleştirildiği kararlarla modelin izin verdiği sınırlar içinde, zaten mükemmel hareket eden rasyonel bir ajandır.

Keynes (1883-1946)'in de analizinde girişimciye atfedilen pasif rol devam etmiştir. Ne var ki, Keynes'in girişimci teorisi açısından önemli olan yaklaşımı, girişimcinin karar alıcı yönünü ve geleceğin belirsizliğini vurgulamasıdır. Girişimci, karar verirken; beklentilerin belirsiz temeli önemli rol oynar. Ona göre, herhangi bir yatırımın, gelecekteki getirisi ciddi belirsizliklerle çevrilidir. Yatırım kararlarında temel olarak, iki değişken; sermayenin marjinal etkenliği ve faiz oranı belirleyicidir. Sermayenin marjinal etkenliği kavramı, yatırımda bulunmanın elve-

rişli olup olmadığını belirler. Girişimci, bugün yapılacak olan yatırımın maliyeti ile gelecekte beklediği kazanç arasında bir karşılaştırma yapar ve bunu cari faiz oranı ile karşılaştırır. Gelecekte umduğu kazanç ise; teknik, ekonomik ve davranışsal etkenlere bağlı olarak değişir. Diğer yandan, kâr, normal bir faktör geliri değildir; bu sebeple de ne üretim maliyetinin ne de toplam gelirin bir unsurudur. Bu kâr kavramı, daha çok beklenmeyen, geçici, aşırı kazanç niteliğindedir (Akyüz, 1977: 224). Bu aşamada Keynes'in spekülasyon ve girişim eylemini birbirinden açık bir biçimde ayırdığı görülür. Ona göre, yoksunluk sona erene değin, sermayenin büyümesi gereklidir ama ne var ki, onun terimleriyle; "yararsız yatırımlara" daha fazla ödün verilmemelidir ve bu yatırımlardan alınacak doğrudan vergilerle, topluma hizmet edecek üretken yatırımların önü açılmalıdır (Hine, 1999).

3. Girişimciyi Temel Alan Kuramsal Çerçevesel

Buraya kadar, geleneksel iktisat teorisinde girişimcinin "kapalı kutu" niteliğinin ön planda olduğu görülmektedir. Günümüzde yerleşik iktisat öğretisinin katı varsayımlarından bağımsız bir çok iktisadi okul teoriler geliştirmeye devam etmektedir. Bu iktisadi kuramların bir kısmı, genel dengeye yoğunlaşmış statik analizlerin karşısında, denge dışı durumları ele almakta ve bunlardan bazıları girişimciyi ön plana çıkarabilmektedir. Analizlerde, piyasalardaki risk ve belirsizlik ve eksik bilgi, bir kere kabul edildi mi, ister istemez, ardından, karar alıcıların ve -girişimcilerin- belirsizlik koşulları altında nasıl davrandıkları ve bunun yanı sıra ortaya çıkan koordinasyon problemleri ve hemen ardından gelen işlem maliyetleri sorgulanmaya başlanır. Diğer bir ifadeyle; piyasada işlemler yüksek maliyetlidir çünkü, enformasyon tam

değildir ve ekonomik çevre belirsizdir. Bu ise analizlere doğrudan dinamik bir nitelik kazandırır. Hem Avusturya Okulu teorisyenleri (Hayek, 1937; Kirzner, 1973) ve hem de yeni kurumsalcılar (Coase, 1988; Furuboth ve Richter, 1998; Williamson, 1998) ekonomideki belirsizlikler ve işlem maliyetleri üzerinde durmuştur. Onlara göre, ekonomi, herhangi bir zamanda önemli belirsizlikler ve işlem maliyetlerinden kaynaklanan dalgalanmalar içerisindedir. İşlem maliyeti ekonomistleri, firmaların, piyasada; araştırma, pazarlık, izleme ve sözleşme maliyetleriyle karşı karşıya bulunduğunu belirtir. Evrimci teorisyenler ise (Richard Nelson ve Sidney Winters, 1982), Schumpeterci teknolojik yeniliklere dayalı büyüme modelinden hareket eder ve teknolojik gelişmenin kaynağı olarak firmayı gösterir. Belirsizlik ve firmalar arasındaki asimetri problemi üzerinde dururlar.

Tüm bu ekonomik analizlerde, girişimci ile piyasa sürecinin etkileşimi öne çıkmakta ve söz konusu bu etkileşim farklı boyutlarda, ele alınmaktadır. Ne var ki, girişimciye göndermeler yapılmakta birlikte, söz konusu kuramlarda özne, temel olarak girişimci değil, "firmadır". Örneğin, evrimci kuramlarda "firma" toplumsal bir sistem olarak ele alınır. Bu açıdan, girişimci ve girişimci davranışlarının analizlerin merkezinde yer alması ve gerçek anlamda bir girişimci teorisinin ortaya çıkmasının Avusturya geleneğine ait olduğunu belirtmek gerekmektedir. Joseph Schumpeter (1883-1950), Ludwig E. Mises (1881-1973), Friedrich Hayek (1899-1992) analizlerinde girişimciye geniş ölçüde yer vermiştir. Bu açıdan Schumpeter, Hayek ve Mises, aynı zamanda çağdaş denge teorilerinin çatısına anlamlı katkıda bulunmuşlardır. Günümüzde Israel Kirzner'in yine girişimciyi analizlerinde temel alan yaklaşımı sürmektedir. Avusturya geleneği olarak tanımlanan bu bakış açısı içinde, Schumpeter ile diğer Avusturya

cek ve yeniliği gerçekleştiren girişimcilerin net kârı artacaktır. Konjonktürde uzun dalgalı bu yükselme eğilimlerinden her biri, “minyatür” bir endüstriyel devrimdir. Bunun yanı sıra, teknolojik yeniliklerin özümsemesinin ardından, yeniden devresel bir düşüş dönemine girilir. (Hine, 1999). Schumpeter, söz konusu bu yenilikleri beşe ayırır. Tümüyle yeni bir ürünün ortaya çıkması veya var olan bir ürünün niteliğinin iyileştirilmesi, yeni üretim yöntemlerinin keşfedilmesi, yeni piyasalar yeni sürüm alanlarının keşfedilmesi ve o güne değin ticaret yapılmayan bu yeni alanlarda ticaret olanağının gerçekleştirilmesi, yeni ham madde kaynaklarının ele geçirilmesi ve endüstriyel organizasyonların yeni biçimleriyle tekeller oluşturması veya var olan tekellerin yıkılması biçiminde gerçekleştirilir. Bu “yatırım fırsatları” listesinde temel olarak yarıdan teknik gelişmeler, diğer yarıdan üreticiler için yeni sürüm yerleri sağlanmasına dayanmaktadır.²

Aslında, Schumpeter’in buradaki yenilik (innovation) kavramı salt teknolojik gelişmenin ötesinde çok daha geniş bir kavramdır. Girişimcinin “yeni kombinasyonların taşıyıcısı” olma özelliği, yenilik kavramını daha geniş olarak yorumlamasından kaynaklanır (Langolis, 2002; s.3). Schumpeter’e göre, tüm iktisadi tarih boyunca, iktisadi olgulara karşı verilen tepki ikiye ayrılır. Bunlardan biri, çevreye uyum sağlayan (intibak eden) (adaptive response) tepkidir. Ekonomide ne zaman nüfus artışı, yeni beyinler, yeni işgücü eklenirse, ekonomi buna reaksiyon gösterir.

² Schumpeter’in, *İktisadi Kalkınma Kuramı (The Theory of Economic Development)* (1934) isimli kitabından daha sonraki çalışmalarında, dış piyasalarda yeni sürüm alanlarının elde edilmesi fikrini geri planda tutmuş ve daha çok teknolojik buluşlar fikri üzerinde odaklanmıştır. Denis (1973)’e göre bu tutumun ardında, Schumpeter’in o dönemdeki emperyalizme ilişkin sosyalist tezlerle karşı duyduğu dehşet vardır (Denis, 1973: 568).

Buna benzer biçimde, ekonomi ve endüstri, geçmişe göre bir büyüme trendi gösterirse yine bir reaksiyon gündeme gelir. Schumpeter bu durumu, çevreye uyum sağlayan bir tepki biçimi olarak ele almaktadır. Bunun yanı sıra, ekonomide veya endüstride rutin uygulamalar dışında “ekonomiyi raydan çıkaran” gelişmeler, yaratıcı tepkilerin (creative response) sonucudur ve daha da ötesi, çevreye uyum sağlayan tepkiler, yaratıcı tepkiler izler. Örneğin, pamuklu dokuma endüstrisindeki teknolojik yenilikler, yaratıcı bir tepki iken; daha sonraları dokuma teknolojisinde dereceli olarak geliştirilen ve emek verimliliğini arttıran dokuma yöntemleri, koşullara uyum sağlayan (adaptive) tepkidir (Lai Yu, 2001).

Schumpeter, Darwin’in, evrim teorisinde tüm canlılar için geçerli gördüğü, denge- gelişme –yıkım- değişme döngüsünü, iktisadi terimlerle ele almış ve bu süreci, yaratıcı yıkıcılık olarak isimlendirmiştir. Yaratıcılığın galip gelmesi yıkıcılığı gerektirir. Dengenin bozulmasında ve alt üst oluşun altında bu gerçek yatar (Shah, 2002). Bu süreç nasıl çalışır?

Her şeyden önce belirtilmesi gereken, bu yaratıcı yıkıcılık sürecinde; ekonomik büyüme, yenilik yapanların faaliyetleriyle gerçekleşmektedir. Fakat ekonomik büyüme ve gelişmenin yanı sıra, rekabetin tüm doğası ve rolü de değişmektedir. Girişimci tarafından yaratılan yeni endüstriler, ekonomide bir dizi yapısal değişikliği de gündeme getirmektedir. Yaratıcı yıkıcılık süreci, eski endüstri süreçlerin demode kalar ve varlıklarını zayıflatır. Yeni endüstriler; emek, donatı ve yatırım malları için, kurulu endüstrilerle rekabet ettikçe, bu kaynakların fiyatları yükselir. Eski endüstriler bu fiyat yükselişlerinden kaynaklanan maliyet artışlarını karşılayamaz duruma gelir. Piyasa talebi, artık yeni ürünlere yönelmiştir. Eski endüstriler bu biçimde aşınırken, yenileri genişlemektedir. Çünkü,

lere bağlamaktadır. Hatta, kapitalizmin yavaş yavaş son bulmasına sebep olan koşullar, kapitalizmin başarısızlığı değil başarısı ve meşruiyetinden dolayı ortaya çıkmaktadır. Kapitalizmin gelişmesine koşul olarak, büyük boy şirketlerin ortaya çıkmasıyla, bu şirketlerde yönetim biçimlerinin bürokratik bir yapı sergilemesi ve bu işletmelerin diğer yandan küçük işletmeleri zaman içinde yok etmesi, girişimcinin toplumsal ve ekonomik işlevinin ortadan kalkmasına sebep olacaktır. Dolayısıyla burjuva sınıfı yok olmaya yüz tutacaktır. Teknolojik gelişmeler ise, girişimcilerin değil, gittikçe deneyimli uzman kadroların işi hâline gelecektir. Diğer yandan, kamu sektörü ağırlığını arttıracaktır. Kapitalizmden hoşnut olmayan aydın ve entelektüel sınıf, bu aşamada seslerini yükseltecek ve kapitalizmin çöküşünde etkili olacaklardır.

Diğer yandan Schumpeter'in *Kapitalizm, Sosyalizm, Demokrasi* (1942) isimli kitabında Max Weber (1864–1920)'in önemli ölçüde etkili olduğu görülmektedir. Gerek ekonomik gerek sosyolojik yorumlarındaki terminoloji pek çok açıdan Weber'i anımsatmaktadır (Kilcullen, 1996). Aslında, Weber ve Schumpeter'in girişimcileri birbirine çok benzer. Hikâyelerinin farklı tarafı, ulusal kültür farklılıklarından kaynaklanır (Kovalainen, 1993; Baretto, 1989; Dahmen, 1994'den akt. Kyrö, 1998). Weber'e göre sermayenin özgür organizasyonu, girişimci tarafından yapılır. Bu süreç ise, rasyonel tahsis ve davranış içerir. Schumpeter'de bu yeniliktir. Schumpeter de, Weber gibi, girişimciyi kaynakların dinamik bir koordinatörü olarak görür ve onun girişimcisi de, davranışlarıyla eski kalıpları kırar. Bunun yanı sıra, kâr isteğiyle akılcı disiplini birleştiren girişimci, verimlilik arayışına mecburdur; aksi halde yok olmaya mahkûmdur. 19. yüzyılda, tekstil endüstrisinin geleneksel atalet durumu sergileyen iş koşullarından, girişimci kapitalizme

geçiş sürecindeki değişimi anlatan Weber (1930)'in burada, Schumpeter ile tümüyle aynı bakış açısını paylaştığı görülür. Ona göre; bu süreçte, endüstrideki atalet hâli aniden değişir. Fabrikaların birleşmesi, mekanik dokuma teknikleri gelişmesi vb. organizasyon biçimlerinde, hiç olmadığı kadar esaslı değişiklikleri gündeme getirir (Kyrö, 1998).

b- Avusturya Okulu'nun Girişimciye Yaklaşımı

Neo-klâsik yaklaşımın, atomlaştırdığı ve mekanik bir rol verdiği bireysel davranışlar, Avusturya Okulunda tümüyle farklı bir bakış açısıyla ele alınır. Bu geleneğin en temel özelliği, tüm iktisadi ve politik konulardaki eleştirilerini belirli bir metodolojik temele dayandırmalarıdır (Yay, 2000: 23). Büyük önem verdikleri metodolojik yaklaşımları: subjektivizm, yönetsel bireycilik, amaçlı insan faaliyeti ve anti-matematiksel biçimlendirmeyi temel alan bir bakış açısı sergiler. Tüm bu metodolojik ilkeler, birbiriyle tutarlı bir çerçeve oluşturur ve temelde yegane amaç, "insan davranışının" anlaşılmasına yöneliktir. Bu açıdan, Avusturya geleneği aynı zamanda "insan davranışı geleneği" (human action tradition) olarak da anılır (Hansen, 2003). Birbirinden tümüyle farklı, çok sayıda karar alıcı bireyin, değer yargıları, zevkleri, beklentileri, bilgilerinin de tümüyle farklı olduğu bir çevrede, ekonomik yapının anlaşılmasında, "insan davranışı" kritik bir önem taşımaktadır. Çünkü, karmaşık ekonomik olguların yorumlanmasını olanaklı kılacak olan çerçeve, öncelikle insan faaliyetinin anlaşılabilmesiyle sağlanabilecektir.

Piyasa sürecinde bu insan faaliyetleri içinde ise, girişimsel faaliyet temel ve belirleyici bir role sahiptir. Bu açıdan girişimcinin davranışları incelenir. Bu davranışların incelenmesinde ise, epistemolojik bir yaklaşım benimsenir. Yani bilginin doğası, sınırları

çasıdır. Diğer bir ifadeyle, öğrenme ve keşif süreci girişimcinin, başarı ve başarısızlık deneyimlerinin tarihini içerir. (Lai Yu, 2001: 10). Bu sürecin en önemli noktası piyasadaki dağınık bilginin yorumlanarak, “zihni uyanıklığın” fırsatların keşfedilmesinde kullanılmasıdır. Casson (1990)’a göre, girişimci bu açıdan özel davranan biridir. Bununla birlikte Kirzner, (1984)’e göre şimdiye değin keşfedilmemiş kâr fırsatlarının keşfedilmesi, insanların özel yetenekleriyle sınırlı değildir. Bu tamamen insan davranışının bir yönüdür. İnsanlar bu şekilde fırsatları keşfederek, optimize edebilir.

Avusturya Okulu’nda piyasa sürecinin denkleştirme mekanizması, piyasa katılımcılarının potansiyel arz ve talep davranışlarıyla gerçekleşir. Fiyatlar, piyasa katılımcılarına kaynaklar konusunda enformasyon iletir. Her bir kaynağın, diğer kaynağa göre görece kıtlığı değişimine ilişkin konularda ihtiyaç duyulan asgari enformasyonu sağlar. Mükemmel olmayan bilgi koşullarında, bir piyasada, bir kaynak görece olarak daha kıt hale geldiğinde, girişimci buna tepki olarak piyasalar arasında fiyat farklılaştırmasına gidecektir. Bu süreç fiyat sinyallerinin tam doğru bilgiyi aktarmasına değin sürecektir (Gaillot, 1998). Bu fenomen sürekli tekrarlanacak ve her adımda daha fazla bilgiye sahip olan bireylerin karşılıklı bilgiyi elde ettikleri zaman dengeye gelen sistematik bir süreç olacaktır. Bu yolla piyasaya katılanlar arasında karşılıklı bilinç artar ve böylece sırasıyla fiyatlar yönlendirilir, girdi ve çıktının miktar ve kalitesi artar. Denge ile uyumlu hale gelir. Hızla yön değiştiren bilgisizliğin tamamen yok olduğu görülür (Hansen, 2003). Kirzner (1984)’e göre, bu koşullarda piyasa süreci, birbiriyle bağlantılı olarak alınan bir dizi piyasa kararının sistematik değişiminden ibarettir.

Buraya kadar görüldüğü gibi, Avusturya İktisadı, ortodoks iktisat anlayışıyla asgari

müştereklerde, uyum içindedir. Ne var ki, piyasa dengesi ve buna ilişkin varsayımlara yönelik olarak ciddi farklılıkları da ortaya koyar. Avusturya Okulu’nun piyasa süreci teorisi, fiyatların nasıl belirlendiği, kaynakların nasıl tahsis edildiği ve piyasa katılımcılarının kendi amaçlarını gerçekleştirirken, ekonominin nasıl dengeye ulaştığı gibi soruların yanıtını farklı bir bakış açısıyla ele alır (Gaillot, 1998). Düzenli olarak işleyen ekonominin yerine, girişimsel faaliyetin yönlendirdiği piyasa denkleştirilmesi süreci içinde bilgi ve keşiflerin rolü üzerinde odaklanır. Aşağıda ortodoks iktisat ile söz konusu bu farklılıklar ele alınacaktır.

c- Avusturya İktisadı İle Ortodoks İktisadın Girişimci Teorisi Açısından Farklı Yaklaşımları

Mises (1949), ekonomide girişimsel rolü göz ardı ettikleri için neo-klâsikleri eleştirmiştir. Ona göre, ahenk içinde çalışan neo-klâsik ekonominin sanal dünyasında girişimci için bir alan yoktur. Oysa, girişimsel faaliyetler, ekonomide devletin gerçekleştiremeyeceği uyum ve düzeni sağlayacaktır (Hansen 2003). Enformasyondaki aksaklık sebebiyle malların doğru miktarları ve fiyatları dengelenmediğinde, diğer bir ifadeyle arz veya talep fazlası oluştuğunda girişimsel davranışın bu koşullardan sakınmaya ve ortaya çıkan fırsatlardan yararlanmaya yönelik davranışı (fiyatını düşürerek veya yükselterek) piyasada bu enformasyonun doğru bir biçimde yönlenebilmesine sebep olur. Bu şekilde, kâr fırsatlarını elde etmek için harekete geçen girişimsel faaliyetler, doğaları gereği aynı zamanda piyasada bilgi koordinasyonunu sağlar ve işlem maliyetlerinden kaynaklanan zorlukları aşmak için yollar bulur. Onun denge sağlayıcı bu rolü, aynı zamanda mevcut kaynakların tam olarak kullanılmasına imkân verir (Kirzner, 1984). Oysa neo-klâsik iktisatta, iktisadi ajan-

rekabet anlayışında, rekabeti sınırlayan çoğu yöntem, Avusturya yaklaşımında rekabet aracıdır. Fiyat kırma politikaları, aşırı kapasite yaratma, niteliğin iyileştirilmesine yönelik eylemler, reklâm faaliyetleri vb. kısacası diğerlerinin sunduğundan daha iyisini yapmak adına gerçekleştirilen tüm yöntemler rekabetçidir (Gaillot, 1998).

Ortodoks teori, “firmaya” yoğunlaşmıştır. Firma karar alıcıdır ve davranışı kârı en çoklaştırmaya yöneliktir. Piyasa süreci teorisinde ise, firma kısmen veya tamamen girişimsel kararın sonucudur. Bazı kaynakları elde eden girişimcinin kararının sonucudur. Neo-klasik yaklaşımda üretim faktörü olarak girişimci üretime katkısının karşılığında bir gelir elde eder ve bu kârdır. Ne var ki Avusturya Okulu’na göre, girişimci bir üretim faktörü değildir. Üretim için ihtiyaç duyulan her şey girdidir. Girişimci, üretimde bulunurken girdilere kendi karar verir. Bu şekilde yaratılan değer, üretim faktörlerine geleneksel olarak atfedilen değerden nitelik olarak farklıdır. Bu değer, öngörülebilir mekanik bir sürecin sonucu olmayıp, tamamıyla, fırsatlara ilişkin zihni bir uyanıklığın ürünüdür ve o aslında gelire değil fakat kârla ödüllendirilir. Dolayısıyla girişimcinin arz fiyatı yoktur (Barry, 1996).

Avusturya okulu “kaynak sahipleri” ile, girişimciyi farklı sebeplerle birbirinden ayırır. Neo-klâsik iktisatta, üretim kaynakları sahibinin kârı, değişim ilişkisinin öznesidir. Kaynak sahibi, kaynaklarını satmaya veya kiraya vermeye karar verdiğinde, kâr, elde ettiği değer ve “vazgeçtiği” değer arasındaki farktır. Fakat girişimci için böyle bir alternatif maliyet söz konusu değildir. Girişimci kârı, “vazgeçmenin” maliyeti değil, alım ile satım fiyatı arasındaki farktır. Kâr, bu durumda, genellikle, sadece bir karar vermenin ötesinde, girişimcinin veya sermaye sahibinin bakış açısına bağlı olarak gerçekleşen bir analizdir.

Diğer yandan, üretici, sahip olduğu mevcut kaynakların değerlerini maksimize eder. Fakat girişimci, kaynakları yeni kullanım alanlarında değerlendirmek için, bireysel kavrayış ve uyanıklık özellikleriyle fırsatları keşfeder. Diğer bir ifadeyle, kaynak sahibi, kaynağının arzında tek kontrole sahiptir. Fakat fırsatlar girişimciler tarafından fark edilir.

Geleneksel olarak, şirket “kontrol” (yöneticiler) ve “mülkiyet” (kapitalistler veya hisse senedi sahipleri) ayrıldığı için kârın maksimize edilememesi gibi bir problemle karşı karşıyadır. Piyasa süreci teorisinde ise, eğer yöneticiler sadece ücret alıyorsa, kaynaklarını kiraya vermiş olur. Eğer pozisyonlarının yanı sıra ilâve fayda elde ediyorsa, aynı zamanda, girişimci olarak faaliyette bulunmuş olurlar (Gaillot, 1998).

d- Schumpeter’in Girişimcisine Karşı Avusturya Okulu Girişimcisi

Daha önce belirtildiği gibi, girişimci teorisi alanında Schumpeter ve hâkim Avusturya Okulu arasında çok önemli farklılıklar olduğu yaygın kabul görür. Her şeyden önce, bu farklılık; girişimcinin fonksiyonunu ele alış tarzından kaynaklanmaktadır. Schumpeter yeni kombinasyonları oluşturarak ortaya çıkan girişimciyi, piyasadaki aksaklıkların yaratıcısı olarak görürken; Kirzner, piyasadaki fırsatları teşhis ederek ortaya çıkan girişimciyi, dengesizliklerin “düzenleyicisi” olarak görür. Kirzner (1973), “Schumpeter’in girişimcinin davranışları mevcut denge durumunu bozar. Tersine girişimciyi benim ele alış tarzımda, onun rolünün düzenleyici (denkleştirici) yönü vurgulanır” demektedir.³

Aşağıdaki üretim olanakları eğrisi üzerinde, şekil 1’de sözkonusu bu durum gösterilmektedir.

³ Kirzner’in, girişimcilik faaliyetinin neo-klâsik dengeye ulaşmaya yönelik olduğu fikrinin zaman içinde değişmeye başladığı da belirtilmektedir (Bu konu için, bkz. Oğuz, 2001).

olarak ortaya çıkan kesikli değişikliklerdir. Endüstriyel ve ticarî yaşamın merkezinde dengeyi bozarlar. Ortaya çıkan yaratıcı ürün, tüketicinin arzu ettiği final malı olması gerekmez. Bu sebeple, stratejik yönetim teorisine göre; Schumpeterci radikal yenilikler; teknoloji itişli (technology push) stratejileri içerir. Avusturya okulundaki yenilikler ise birikimli bir özellik taşıyor ve piyasa çekimli (market pull) stratejiler olarak tanımlanır (Hansen, 2003).

Schumpeter'de temel olarak girişimcinin yönetsel ve karar verici rolü ön plandayken, Hayek (1937) ve Kirzner (1973) girişimcinin enformasyonu elde etme ve kullanma yönüne ağırlık vermişlerdir. Piyasa sürecinde girişimcinin kâr fırsatları konusunda, zihinsel uyanıklığı ve arbitraj biçiminde gerçekleşen faaliyetlere yatkın olması, onların analizde yola çıkış noktalarıdır. Hayek ve Kirzner, girişimcinin enformasyonu alması sırasında gerçekleşen değişiklikler üzerinde dururken, Schumpeter; girişimcinin kaynakların değişmesindeki rolü üzerinde durmuştur.

Schumpeter, özellikle ilk eserlerinde girişimciye neredeyse kahramanca bir misyon atfeder. Düşlerini gerçekleştirecek ve özel hanedanlığını kuracak motivasyona sahip olan girişimci, savaşarak, diğerlerinden üstün olduğunu kanıtlayarak ve yenilik yaratmaktan zevk alarak galip gelecek dürtülere sahiptir. Bu girişimci, tarihsel olarak, demiryollarının yaratılması, kimya endüstrisinin doğması, kolonilerdeki ticaret patlaması, çokuluslu şirketlerin ortaya çıkması gibi yeniliklere öncülük eder (Casson, 1990). Schumpeter'e göre, kimlerin girişimci olmayacağı açıktır. Girişimci, yenilikçidir, kaynakları yeniliklere tahsis edendir. Girişimci olmayanlar risk yüklenmez.

Oysa, daha önce belirtildiği gibi, Kirzner'e göre, şimdiye değin keşfedilmemiş kâr

fırsatlarının keşfedilmesi, girişimcinin gizemli bir yeteneğine atfedilmez. Bu tamamen insan davranışının bir yönüdür. Hayek ve Kirzner'e göre, doğru bir karar, daima bir yenilik ve icat olmayabilir. Ne var ki, küçük yenilikler de, ticarî olarak yıkıcı olabilir. Oysa Schumpeter'e göre, doğru bir biçimde karar vermek, yenilik veya icat değildir. Bu sadece girişimcinin niteliklerinden birisidir (Casson, 1990). Örneğin, girişimci konusunda Schumpeterci yaklaşımı paylaşan Drucker (1985)'e göre, bir aile, bir şarküteri mağazası veya Amerikan banliyölerinde bir Meksika restoranı açarak, kuşkusuz bir risk almıştır. Ne var ki, bu ailenin tüm yaptığı, daha önce çok kez yapılan bir işten farklı değildir ve bu aile Drucker'e göre girişimci değildir. Oysa ona göre, McDonalds'ın kurucusu Ray Crock girişimcidir (Drucker, 1985).⁴ Kirzner, bu bakış açısına karşı çıkar. Kirzner'e göre; girişimci uzun dönemde yaptığı gelişimsel değişiklikler kadar kısa dönemde de kendini gösterir. Bunun yanı sıra, ekonomide taklitçilerin (yenilikçilerin faaliyetleri ile ortaya çıkan fırsatlardan yararlananlar) çabaları, yenilikçiler kadar etkilidir.

Bu açıdan Avusturya geleneğinde yeniliklerin süreklilik göstermesi, Schumpeter'in

⁴ Drucker her ne kadar Schumpeterci bakış açısına sahip olarak bilinirse de, analizleri zaman zaman Kirzner'le Schumpeter arasında köprü olan önermeler içermektedir. Örneğin, ekonomide potansiyel fırsatları sıralayan Drucker'e göre, bunlar: Beklenmeyen başarı ve başarısızlıklardan kaynaklanan beklenmeyen fırsatlar; beklenen durumlarla gerçekleşen durum arasındaki uyumsuzluk; mevcut yöntemlerde doğal olduğu düşünülen, fakat geliştirilmesi veya değiştirilmesi mümkün olan yetersizlikler ve endüstri veya piyasa yapısındaki değişimlerdir. Bunun yanı sıra, doğum oranlarının artması, savaşlar, tıptaki gelişmeler nüfusu değiştirerek yenilik fırsatlarının doğmasına sebep olur. Ekonomide, kültürde, modada vb. gibi değişikliklerle gelişen beklentiler ve psikolojinin değişmesi ve bilimsel olsun olmasın yeni bilgi de potansiyel fırsatları ima eder. Ona göre, sistematik yenilikler, yukarıda sayılan yenilik fırsatları kaynaklarının izlenmesini gerektirir (Drucker, 1985: 31-32).

Tablo 1: Bazı Yazarlara Göre Girişimcinin Belirgin Özellikleri

Risk Alan	Cantillon (1755), Mill (1848), Knight (1921)
Yönetici	Say (1845), Marshall (1920)
Karar Alıcı	Menger (1871), Keynes (1936), Mises (1949)
Üretimi Organize Eden	Say (1845), Weber (1930), Cole (1959),
Kapitalist	Smith (1776)
Piyasa Fırsatlarından Yararlanan	Kirzner (1973), Kirchoff (1994)
Yenilikçi	Say (1845), Marx (1890), Weber (1930), Schumpeter (1934)

Kaynak: Cooney, T., 2002'den yararlanılmıştır. www.thomascooney.com

Gerçekten, tarihin de gösterdiği gibi, öncü girişimler tarafından başlatılan kâr fırsatları, milyonlarca isimsiz uyumcu girişimci tarafından kapitalize edilmektedir. Bu girişimci arasındaki etkileşimler ise, daha önce hiç kimsenin göremediği yepyeni, kurum, anlayış ve iş fırsatlarının doğmasına ve çeşitlenmesine sebep olmaktadır. Örneğin; Ford Şirketinin kurucusu, Henry Ford (1863 –1947), otomotiv üretim yöntemlerinde, kitle üretim tekniklerinde devrim yaratmıştır. Onun yöntemi daha sonraları pek çok imalat endüstrisinde kullanılmış, süreç içinde sosyal organizasyonları ve çalışmanın doğasını değiştirmiştir (a.g.e., 2001). Bunun gibi, 1990'larda ivme kazanan enformasyon ve iletişim teknolojilerindeki devrim; mikro işlemeçilerin fiyatlarının hızlı bir biçimde düşmesi ve buna karşılık işlem güç ve hızlarının önemli ölçüde artması ile yaratıcı bir yenilik dönemi başlatmıştır (creative response). Ardından üretim süreci içinde üretim maliyetlerindeki reel düşüşler, buna karşılık üretim sistem ve yetilerinde ciddi artışlar dünya çapında bilgisayarların ve internetin yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Tüm bu gelişmeler, aynı zamanda uluslararası finans piyasalarında veya hisse senedi piyasalarında görüldüğü gibi, piyasaların ve kurum-

ların istikrarını tahrip ederken; biyoteknoloji, gen mühendisliği, uzay bilimleri, nükleer teknoloji gibi alanlarda yeni yaratıcı dalgaları ateşlemiştir. Bu aşamada, internete bağlı yeni iş kolları doğmuş, teknolojiye bağımlı alt sektörler oluşmuş ve var olan ürünlerde çeşitlilik artmıştır. Günümüzde, bankacılık, sigorta, sağlık ya da online hizmetler gibi pek çok sektörde bu yaratıcı yenilikleri izleyen çok sayıda uyumcu girişimci, var olan fırsatları keşfetmekte ve kapitalize etmektedir.

Diğer yandan, tarihsel olarak gelişmiş ülkelerin büyüme dinamiklerini, yenilikçi faaliyetler sürüklemiştir. Yeniliklerin üretken döngüleri (virtuous cycle of innovation) yarattıkları dışsallıklarla, bu ülkelerin hızlı bir büyüme trendi içinde gelişmelerine neden olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerin büyüme dinamiklerini ise, taklitçi ya da adaptif faaliyetler karakterize eder. Taklitlerin kısır döngüsü (vicious cycle of imitation) kavramı, bu ülkelerin, geride kalma sebeplerini büyük ölçüde açıklar. Ne var ki, bazı ülke deneyimleri, yaratıcı yenilikleri izleyerek adapte eden yeniliklerle yol alındığını veya taklitçi yeniliklerin de yaratıcı yenilikleri sürükleyebileceğini göstermiştir. Otomobil, çelik ve tekstil gibi sanayilerde taklit ettiği yeniliklerle önce Japonya, ABD'ye meydan okumuştur. Ar-

Kaynaklar

- Acar G. T., (2003), "Egemen İktisat Görüşünün Son Dönemdeki Eleştirisi: Post Otistik İktisat Hareketi", www.ceterisparibus.net/metodoloji/pae.htm.
- Akyüz Yılmaz (1977), *Sermaye Bölüşüm Büyüme*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:400 Ankara.
- Barry, Norman (1996), *Komünizm Sonrası Dönemde Klâsik Liberalizm*, çev. Mustafa Erdoğan, LDT Yayınları No.11.
- Casson, Mark C. (1990), ed. "Entrepreneurship", *International Library of Critical Writings in Economics*, Vol.13, 1990.
- Cooney, Thomas M. (2002), "How does the Person and Process in the Entrepreneurship Alter With Different Firm Context?", *Irish Academy of Management Conference 2002- Waterford*, Sept. 5.
- Denis, Henri (1973), *Ekonomik Doktrinler Tarihi*, çev. Atilla Tokatlı, Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- Drucker, Peter F.(1985), *Innovation and Entrepreneurship* HarperBusiness 1993 Copyright (c) 1985.
- Foss, Kriten ve Nicolai J. (1998), "The Market Process and the Firm: Toward a Dynamic Property Rights Perspective", *DRUID Working Paper*, No. 98 -14 June 1998.
- Gailllot Ken, Jr., (1998), "Notes on Kirzner's Competition and Entrepreneurship", *Revolution Ammorfor Freedom Fighters*, www.boogiconline.com/revolution/commerce/economic.
- Grebel, T., Pyka, A., Hanusch, H., (2001), "An Evolutionary Approach to the Theory of Entrepreneurship", *Discussion Paper Series 206*, EconPapers June 2001, <http://ideas.repec.org/p/aug/augsbe/0206.html-8k>.
- Hansen, T. U. (2003), "Schumpeter Versus the Avustrian School: A Glimpse at Entrepreneurship Theory in an Economic Context", *Norwegian University of Science and Technology*, <http://webster.iot.ntnu.no/faq/1034/annet/fil/Duality.pdf>.
- Hine, Damian (1999), "Entrepreneurship and Innovation. What We Can Learn From the Great Economics?" *ICSB Naples Conference Proceedings*, 1999, www.sbaer.uca.edu/Research/1999/ICSB/99ics083.htm.
- Kazgan Gülten (1980), *İktisadî Düşünce*, Remzi Kitabevi, İstanbul
- Kilcullen, R. J. (1996,) "Schumpeter: Capitalism, Socialism, Democracy", *Modern Political Economy*, Macquarie University.
- Kirzner, Israel, (1973), *Competition and Entrepreneurship*, Chicago: University of Chicago Press.
- Kirzner, Israel (1984), "The Role of the Entrepreneur in the Economic System" *The Inaugural John Bonython Lecture*, Adelaide, July 30, 1984
- Kyrö, Paula (1998), "The Identity and Role of Entrepreneurship in the Postmodern Society", *ICSB Singapore Conference Proceedings*, 1998. www.sbaer.uca.edu/Research/1998/ICSB/K003.htm.
- Lai Yu. T. F. (2001), "An Entrepreneurial Perspective of Institutional Change" *Constitutional Political Economy*, volume 12(3): 217-236, September 2001.
- Langlois, Richard N, (2002), "Schumpeter and the Obsolescence of the Entrepreneur" *University of Connecticut, Department of Economics Working Paper Series*, Working Paper 2002 - 19, August 2002.
- Oğuz, Fuat, (2001), "Piyasa Süreci Teorisi: Tarihsel Gelişim" *Liberal Düşünce*, Yıl 6, Sayı 21, Kış 2001, s.73 -85
- Oğuz, Fuat (2001), "Rekabet, Girişimcilik ve Keşif Süreci" *Liberal Düşünce*, Yıl 6, Sayı 23, Yaz 2001, s. 83 -93
- Özgüven Ali (1992), *İktisadî Düşünceler Doktrinler ve Teoriler*, Filiz Kitabevi İstanbul
- Shah, Raman, (2002); "The Source of the Economy's Vitality" *Federal Reserve Bank of Dallas, Essay Contest*, www.dallasfed.org/btm/educate/pdf/02winner_essay.pdf.
- Yay, Turan ve Gülşin Gürkan, (2000); *İktisat Yazıları, Metodoloji, Düşünce, Politika*, Beta Basım Dağıtım, İstanbul.
- Yayla, Atilla (2000), *Özgürlük Yolu*, Liberté Yayınları, Ankara.